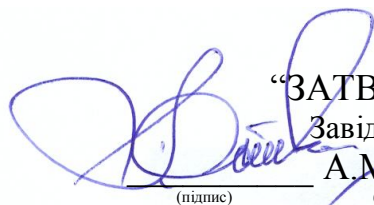

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка

**Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М. Лазаревського**

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

"ЗАТВЕРДЖУЮ"
Завідувач кафедри
А.М. Острянюк
(підпис) (прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО

(назва навчальної дисципліни)

Освітня програма 032 Історія та археологія

2020– 2021 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Протокол № 1 від «01» вересня 2020 року.

Розробники: Ясновська Людмила Василівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Мова навчання – українська.

Мета навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство» є оволодіння теоретичними навичками, необхідними для роботи з краєзнавчим матеріалом та практичне опанування фактажу з історії краю.

Завдання навчальної дисципліни:

- визначити основні етапи розвитку історичного краєзнавства;
- познайомити з теоретичними, методичними проблемами історичного краєзнавства;
- вивчити основні групи джерел з історичного краєзнавства: писемні, речові та усні;
- опанувати методику історико-краєзнавчої роботи в учбових, наукових та державних закладах всіх рівнів;
- удосконалити навички історичного дослідження шляхом пошуково-краєзнавчої роботи.

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Історичне краєзнавство» є історичні особливості місцевого середовища, природні, політичні та соціально-економічні процеси, які впливали на розвиток краю та життя його мешканців.

Програма навчальної дисципліни складається з чотирьох змістових модулів:

1. Теоретико-методологічні та методичні проблеми історичного краєзнавства.
2. Розвиток історичного краєзнавства в Україні та на Чернігівщині.
3. Джерела історичного краєзнавства.
4. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна форма
Кількість кредитів ECTS	3	3
Кількість годин:	90	90
лекції	28	6
практичні / семінарські	18	4
лабораторні	-	-
індивідуальні завдання	-	-
самостійна робота студента	44	80

Статус навчальної дисципліни нормативна

Очікувані результати навчання (програмні результати навчання, загальні та фахові компетентності), що формуються у процесі вивчення дисципліни

ЗК 2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

- ЗК 4. Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
- ЗК 6. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
- СК 1. Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.
- СК 3. Усвідомлення соціальних функцій історика, розуміння можливості використання історії для досягнення політичних цілей, в тому числі наслідків зловживання історією.
- СК 4. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи.
- СК 5. Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).
- СК 10. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.
- ПРН 3. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел.
- ПРН 5. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами.
- ПРН 7. Розуміти і виявляти відмінності в історіописанні, поглядах на минуле представників різних епох та у різних контекстах.
- ПРН 8. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки детальні знання про певний історичний період або проблему.
- ПРН 10. Застосовувати сучасні методики у процесі популяризації історії та археології, а також здійсненні різних видів педагогічної діяльності.
- ПРН 12. Здійснювати комунікацію з професійних питань з представниками наукових, громадських, релігійних і національно-культурних організацій і спільнот.
- ПРН 13. Розуміти загальні та специфічні риси історичного розвитку різних регіонів України, Європи та світу, фактори, що зумовлюють різноманіття культур та національних спільнот, ефективно співпрацювати з носіями різних історичних та культурних цінностей.

Критерії оцінювання результатів навчання

а) робота на практичному занятті

Усна відповідь, доповідь, виконання завдань

на практичному занятті

до 4 балів

Активність (доповнення, запитання)

до 1 бал

б) самостійна робота

до 5 балів

в) модульна контрольна робота (тестове завдання)

до 5 балів

г) творча робота

до 5 балів

Робота на практичному занятті оцінюється за такими критеріями: 4 бали – здобувач освіти у повному обсязі опрацював програмовий матеріал, має глибокі

та міцні знання, упевнено оперує набутими знаннями, робить аргументовані висновки; може узагальнювати та застосовувати набуті знання; 3 бали – відповідь містить незначні неточності; 2 бали – студент може відтворити основні положення програмового матеріалу, його відповідь неповна; 1 бал – студент доповнює відповіді своїх товаришів.

Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D	задовільно	
60 – 67	E		
35 – 59	Fx	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Засоби діагностики результатів навчання

- залік;
- презентації та виступи на практичних заняттях;
- усна відповідь;
- письмова робота.

Структура та тематичний план навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні та методичні проблеми історичного краєзнавства.

Тема 1. Предмет, завдання і концепція курсу «Історичне краєзнавство». Вступ до курсу історичного краєзнавства. Поняття історичного краєзнавства. Краєзнавство в системі історії України та спеціальних історичних дисциплін. Методологічні основи історичного краєзнавства. Історичне краєзнавство як засіб зв'язку історії певної місцевості з історією всієї України.

Змістовий модуль 2. Розвиток історичного краєзнавства в Україні та на Чернігівщині. Історія краєзнавчого руху в Україні.

Тема 2. Зародження краєзнавчих студій. Народне краєзнавство додержавних часів. Народні краєзнавці. Розвиток історичного краєзнавства за часів Київської Русі. Життєва необхідність вивчення краю. Історія краю в билинах, легендах, літописах, агіографічній та паломницькій літературі. Поширення знань про край в XVI–XVIII ст. Зміцнення ідеї причетності до українського народу жителів різних

регіонів України за часів Визвольної війни. Створення української державності. Державні, монастирські та місцеві літописи. Густинський літопис. Козацькі літописи. Літопис Самовидця. Первістки краєзнавчих студій на Чернігівщині. Лазар Баранович, Дмитро Туптало, І. Галятовський. Краєзнавче значення статистично-топографічних описів. Перша краєзнавча праця з історії Чернігівщини О. Шафонського «Черниговского наместничества топографическое описание».

Тема 3. Становлення краєзнавства як науки ХІХ – початок ХХ ст. Початки краєзнавчого руху на українських землях. Діяльність історико-краєзнавчих осередків на Наддніпрянській Україні. Розвиток історичного краєзнавства в Україні в першій половині ХІХ ст. Виділення історичної регіоналістики в середині ХІХ ст. в окремий науковий напрям. Початки краєзнавчих досліджень на західноукраїнських землях. Розвиток історичного краєзнавства в Україні в другій половині ХІХ ст. М.Костомаров і В.Антонович та їх роль у закладенні основ історичної регіоналістики та краєзнавства як окремих галузей історичної науки. Регіональні краєзнавчі товариства на Наддніпрянській Україні в другій половині ХІХ ст. Краєзнавчий рух на західноукраїнських землях в ХІХ – першій половині ХХ ст. Розвиток краєзнавчих досліджень на західноукраїнських землях першої половини ХІХ ст. Наукове товариство імені Тараса Шевченка у Львові та його роль у становленні української історичної регіоналістики. Створення та діяльність історико-архівних установ та наукових товариств. Архівні губернські комісії. Періодична преса та історичне краєзнавство. Краєзнавча діяльність на Чернігівщині П. Куліша, О. Рігельмана, М. Білозерського, О. Шишацького-Ілліча, О.Лазаревського, Філарета Гумілевського, В. Антоновича, В. Модзалевського, О. Русова. Утворення музеїв на Україні та Чернігівщині.

Тема 4. Розвиток краєзнавства протягом ХХ – початку ХХІ ст. Краєзнавство України в період національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). Піднесення краєзнавчого руху, як прояв зростання суспільно-політичної активності людей. Всеукраїнський археологічний комітет (1924–1933 рр.). Перша Всеукраїнська конференція краєзнавчих товариств. Створення центрального бюро краєзнавства. Діяльність Українського комітету краєзнавства в добу українізації.

Краєзнавчий рух на Чернігівщині. Чернігівський інститут краєзнавства. В. Дубровський, В. Шугаєвський, Б. Шевельов, Б. Пилипенко, Ю. Виноградський та інші. Згортання краєзнавчої роботи з середини 30-х років. Шельмування краєзнавців як націоналістів і сепаратистів. Справа СВУ. Розгром товариств і об'єднань.

Поновлення краєзнавчої роботи в період і після Великої Вітчизняної війни. Негативні тенденції у пам'ятко-охоронній роботі в другій половині 40-х першій половині 60-х рр. Негативні тенденції в українському музеєзнавстві (кінець 50-х - початок 60-х рр.).

Розвиток краєзнавства в 60–70-ті рр. ХХ ст. Створення Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури та його місцевих відділень. Включення краєзнавчих матеріалів до шкільних та вузівських програм. Піднесення краєзнавства, пов'язане із збиранням матеріалів та написанням нарисів «Історія міст та сіл Української РСР».

Історичне краєзнавство в умовах перебудови. Посилення інтересу до минулого. Розкриття архівів. Стирання білих плям в історії краю. Розширення краєзнавчих видань. Створення «Зводу пам'яток історії та культури». Видання історико-краєзнавчих праць.

Змістовий модуль 3. Джерела історичного краєзнавства

Тема 5. Писемні пам'ятки як джерело історії краю. Рукописи і книги. Писемна спадщина минулого, її значення у вивченні історії краю. Пошук стародавніх рукописів, прийоми їх застосування. Початок книгодрукування на Україні. Стародрук як пам'ятка історії та історичне джерело. Діяльність Новгород-Сіверської та Чернігівської друкарень. «Руно орошенное», «Скарбница потребная». Історико-краєзнавча бібліографія.

Періодична преса. Зародження преси в краї. Преса в Австро-Угорщині та Росії. Офіційні видання. «Губернские ведомости» та інші місцеві видання. Преса Чернігівщини, як джерело до вивчення минулого. Особливості періодичної преси за радянського часу. Центральні та місцеві газети і журнали. Сховища газет і журналів. Довідково-бібліографічні видання. Історико-краєзнавчі часописи.

Матеріали архівів. Архівна справа. Архівні установи до революції. Декрет про реорганізацію архівної справи 1 червня 1918 р. Створення єдиного державного фонду. Центральні й місцеві архівні установи. Поточні архіви підприємств, установ, організацій. Відомості про історію краю в Центральних, обласних, районних, міських і поточних архівах. Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи».

Документальні матеріали та їх використання при вивченні історії краю (метричні книги, описи єпархій, матеріали в фондах Синоду і т.д.).

Тема 6. Речові пам'ятки та їх значення для вивчення стародавньої історії краю

Класифікація пам'яток. Система охорони пам'яток. Проблема застосування пам'яткоохоронного законодавства в Україні. Проблема повернення національної спадщини. Закон України про культурну спадщину.

Археологічна карта краю. Основна література з археології краю.

Державна охорона археологічних пам'яток. Археологічна розвідка, її методи і прийоми. Збирання та описування археологічного матеріалу. Створення археологічних музеїв, їх використання для поширення історичних знань серед населення.

Пам'ятки архітектури. Житло, забудова сіл, міст. Зміна забудови за радянської влади. Культові споруди.

Етнографічні пам'ятки. Література з етнографії краю. Село як об'єкт етнографічних досліджень. Фіксація змін у побуті населення, їх збирання та описування.

Тема 7. Усні джерела історичного краєзнавства. Топонімічні пам'ятки. Вивчення походження назв поселень, річок, околиць. Встановлення місць визначних подій, пов'язаних з історією українського козацтва, життям і творчістю видатних діячів науки, техніки, культури, мистецтва. Основні принципи і методи топоніміки. Негативні наслідки масових перейменувань назв у 20-60-ті рр. Довідкові посібники.

Ономастика. Відображення в прізвищах рис характеру, виробничої діяльності людей. Регіональні особливості прізвищ.

Пам'ятки усної народної творчості. Методика проведення бесід; запис фольклорних матеріалів. Застосування технічних засобів. Створення рукописних і друкованих збірок пісень, прислів'їв, приказок, повір'їв, прикмет.

Змістовий модуль 4. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень.

Тема 8. Методи історико-краєзнавчих досліджень. Усна історія як метод історико-краєзнавчих досліджень. Особливості усної історії. Методика проведення інтерв'ю. Просопографія та в історико-краєзнавчих дослідженнях. Просопографія і біографістика. Застосування методики просопографії в історико-краєзнавчих дослідженнях. Методи історико-краєзнавчих досліджень. Усна історія як метод історико-краєзнавчих досліджень. Типи і види інтерв'ю. Застосування методики просопографії в історико-краєзнавчих дослідженнях. Використання загальнонаукових методів в історико-краєзнавчих дослідженнях. Проблемно-хронологічний метод. Ретроспективний. Порівняльно-історичний. Хорологічний. Використання загальнонаукових методів в історико-краєзнавчих дослідженнях. Проблемно-хронологічний метод. Ретроспективний. Порівняльно-історичний. Хорологічний

Тема 9. Напрями історичного краєзнавства. Загальна характеристика напрямів історичного краєзнавства. Мікроісторія, історія буднів. Пам'яткознавство. Пам'яткоохоронна діяльність в Україні. Краєзнавчі туризм та екологія. Краєзнавчий туризм як засіб національно-патріотичного виховання. Методика розробки екскурсійних маршрутів. Екологічна культура Напрямки історико-краєзнавчих досліджень Загальна характеристика. Історія буднів та її світоглядне значення. Краєзнавчий туризм. Музеезнавство. Становлення музейної справи. Класифікація музеїв та їх соціальні функції. Сучасна музейна мережа в Україні. Соціальна історія краю. Дослідження людських спільнот. Ментальність, звичай, соціонормативна культура. Напрямки історико-краєзнавчих досліджень. Пам'яткоохоронна діяльність в Україні. Критерії визначення історичних пам'яток. Історико-краєзнавче дослідження пам'ятки чи груп пам'яток.

Тема 10. Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури. Краєзнавство і освіта. Форми краєзнавчої роботи в закладах освіти. Масова та індивідуальна краєзнавча робота. Національний архівний фонд України. Архівні документи як джерело краєзнавчих досліджень. Науково-дослідницька робота архівів. Путівники та огляди. Напрями та форми краєзнавчої роботи бібліотек. Особливості формування довідково-бібліографічного апарату краєзнавчої літератури. Краєзнавчі музеї у системі українського музейництва. Типологія класифікації українських музеїв. Музейний потенціал у розвитку краєзнавства.

Програма та структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього го	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	ла б	і н д	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовий модуль 1. Теоретико-методологічні та методичні проблеми історичного краєзнавства												
Тема 1. Історичне краєзнавство як галузь знань та напрям історичних досліджень	6	2				4	2	2				8
Разом за змістовим модулем 1	6	2				4	2	2				8
Змістовий модуль 2. Розвиток історичного краєзнавства на Україні та на Чернігівщині												
Тема 2. Зародження краєзнавчих студій	8	2	2			4						8
Тема 3. Становлення краєзнавства як науки XIX – початок XX ст.	12	4	2			6						8
Тема 4. Розвиток краєзнавства протягом XX – початку XXI ст.	10	4	2			4		2				8
Разом за змістовим модулем 2	30	10	6			14						24
Змістовий модуль 3. Джерела історичного краєзнавства												
Тема 5. Писемні пам'ятки як джерело історії краю.	12	4	2			6			2			8
Тема 6. Речові пам'ятки та їх значення для вивчення стародавньої історії краю	8	2	2			4						8
Тема 7. Усні джерела історичного краєзнавства	10	2	2			6						8
Разом за змістовим модулем 3	30	8	6			14						24
Змістовий модуль 4. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень												
Тема 8. Основні напрями історико-краєзнавчих досліджень	8	4	2			4			2			8

Тема 9. Методи історико-краєзнавчих досліджень	8	2	2			4					8
Тема 10. Краєзнавча діяльність установ науки, освіти та культури	8	2	2			4			2		8
Разом за змістовим модулем 4	24	8	6			12					24
Усього годин	90	28	18			44		6	4		80

Тематика практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історія краєзнавчого руху в Україні	6
2	Пам'ятки історії та культури, як об'єкти правоохоронної діяльності	2
3	Джерела історичного краєзнавства	4
4	Основні напрями історико-краєзнавчих досліджень	2
5	Моє рідне місто (район, село) – моя мала батьківщина	4
Усього годин практичних занять		18

Методи навчання

1. Словесні методи навчання (лекція, бесіда);
2. Практичні методи навчання (виконання творчих завдань, підготовка доповідей, презентацій);
3. Проблемний виклад матеріалу;
4. Дослідницький метод навчання.

Методи контролю

1. Усне опитування, участь у груповій роботі;
2. Творчі роботи, презентації;
3. Контрольна робота.

Засоби діагностики успішності та якості навчання

- студентські проєкти, презентації та виступи на практичних заняттях;
- усна відповідь;
- письмова робота.

Розподіл балів

	Поточне тестування та самостійна робота										Сума
	Змістовий модуль 3				Змістовий модуль 4						
Тема	T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	100
Бали	5	10	10	10	10	10	10	15	10	10	

Методичне забезпечення

1. Навчальна програма.
2. Робоча програма навчальної дисципліни.
3. Методичні матеріали до практичних занять.
4. Теми і завдання для самостійного опрацювання.
5. Матеріали до лекційних занять.

Рекомендовані джерела інформації

Основна література

1. Верменич Я. Теоретико-методологічні проблеми історичної регіоналістики в Україні. К., 2003. 516 с.
2. Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. Львів:, 2005. Ч.І. 130 с.
3. Голубко В., Середяк А., Генега Р. Історичне краєзнавство. Напрями та методи історико-краєзнавчих досліджень : курс лекцій. Львів , 2011. 304 с.
4. Горбик В.О., Денисенко Г.Г. Проблеми дослідження пам'яток історії та культури в Україні. *Українській історичний журнал*. 2003. № 3; 2004. № 2.
5. Дем'янчук Г.С., Дем'янчук Б.Г., Дем'янчук А.Г. Українське краєзнавство: сторінки історії. К., 2006. 296 с.
6. Жупанський Я., Круль В. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства. *Краєзнавство*. 1994. № 1 – 2.
7. Заремба С. Українське пам'яткознавство. Історія, теорія, сучасність. К., 1995. 446 с.
8. Заремба С. Українське товариство охорони пам'яток історії та культури. Історичний нарис. К., 1998. 241 с.
9. Игнаткин И.А. Охрана памятников истории и культуры. К., 1990. 222 с.
10. Історико-культурна спадщина України: проблема дослідження та збереження. К., 1998.
11. Історико-культурна спадщина України (XIX – початку ХХ ст.). Збірник документів і матеріалів. К., 1995.
12. Лихачев Д.С. Краеведение как наука и как деятельность. *Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики*. К., 1990.
13. Макарчук С. А. Історико-етнографічні райони України : навч. посібн. Львів, 2012. 352 с.
14. Маркітан Л.П. Інформаційний потенціал кінофотовідеодокументів як історичного джерела. *Український історичний журнал*. 2002. № 5.
15. Масенко Л. Українські імена і прізвища. К., 1990. 48 с.
16. Методика историко-краеведческой работы в школе. М., 1982.
17. Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи. К., 1999
18. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеєзнавство. Навчальний посібник. К.: Знання, 2008. 428 с.
19. Ткаченко В.В. Історичне краєзнавство: Чернігово-Сіверщина в перше повоєнне двадцятиріччя: Навчальний посібник. К.: Знання, 2007. 215 с.
20. Тронько П.Т. Краєзнавство у відродженні духовності та культури: Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 1994. 107 с.

21. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: Крок у нове тисячоліття: Досвід. Проблеми. Перспективи. К., 2000. 270 с.

Допоміжна

22. Акуленко В. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990). К., 1991. 274 с.
23. Апанович Е. Рукописная светская книга XVIII в. на Украине. К., 1983.
24. Асеев Ю.С. Стили в архитектуре Украины. К., 1989.
25. Барановська О.В., Барановський М.О., Смаль В.В., Смаль І.В. Чернігівщина: природа, населення, господарство (комплексне географічне дослідження) Ніжин, 2000. 180 с.
26. Василенко А., Шифман М. Пам'ять народу. К., 1983.
27. Героїчний епос українського народу. К., 1993. 432 с.
28. Запаско Я. Ошатність української рукописної книги. Львів, 1998. 135 с.
29. Кісь Я.П. Палеографія. К., 1975. 305 с.
30. Кімакович І. Анекдот, як фольклорний жанр. К., 2014. 316 с.
31. Кирчів Р. Етюди до студій над українським народним анекдотом. Львів, 2008. 268 с.
32. Клейн Л.С. Археологические источники. М, 1978. 120 с.
33. Клейн Л. С. Археологические источники. СПб., 1995. 352 с.
34. Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста. К., 1978.
35. Коваль А.П. Знайомі незнайомці. Походження назв поселень України. К., 2001. 304 с.
36. Мацюк О.Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початку XX ст.). К., 1983. 295 с.
37. Нестуля О. Біля витоків державної системи охорони пам'яток культури в Україні (доба Центральної Ради, Гетьманщини, Директорії). Полтава, 1994. 240 с.
38. Півторак Г. Українці: звідки ми і наша мова. К., 1993. 200 с.
39. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: Знання, 2008.
40. Полонська-Василенко Н. Українська Академія Наук. Нарис історії. К., 1993. 391 с.
41. Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми. К., 1991. 440 с.
42. Огієнко І. Історія українського друкарства. К., 1994. 448 с.
43. Рапопорт П.А. Древнерусская архитектура. Л., 1993. 296 с.
44. Репресоване краєзнавство (20-30-і роки). К., 1991. 456 с.
45. Рыбаков Б.А. Киевская Русь. Сказания, былины, летописи. М., 1963.
46. Савчук О.В. Збереження національної історико-культурної спадщини у контексті краєзнавчого руху кінця 50-х – початку 90-х рр. К., 1997.
47. Словник гідронімів України. К., 1979.
48. Сохань П.С., Ульяновський В.І., Кіржаєв С.М. М.С.Грушевський і Academia. Ідея, змагання, діяльність. К., 1993. 321 с.
49. Ткаченко В.В. Історико-краєзнавча діяльність наукових товариств Чернігівщини у 20 – 30-х рр. ХХ ст. *Україна і Росія в панорамі століть*. Чернігів, 1998. С. 309–317.

50. Тронько П.Т. Навічно в пам'яті народній. К., 1995. 160 с.
51. Тронько П. Т. Історичне краєзнавство: крок у нове тисячоліття (досвід, проблеми, перспективи). К., 2000. 270 с.
52. Тронько П. Краєзнавство в Україні: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців). К., 2003. 125 с.
53. Тронько П.Т. Краєзнавчий рух в Україні: шляхи подальшого розвитку. *Українській історичний журнал*. 2004. № 2. С. 82.–93.
54. Від козацьких часів і по наші дні / Упор. В. Чемерис. К., 1995. 382 с.
55. Українські народні казки. К., 1992. 96 с.
56. Українські прислів'я і приказки / упоряд. Т. М. Панасенко. Харків:, 2012. 351 с.
57. Українські прислів'я, приказки, загадки / упоряд. К. І. Приходченко. Донецьк, 2003. 287 с.
58. Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. К., 2006. 296 с.
59. Франко З. Хто ми? Звідки родом. К., 1990. 48 с.
60. Янко М.Т. Топонімічний словник України: словник-довідник. К., 1998. 432 с.
61. Янко М. Гомін землі. Загадки топоніміки. К., 2000. 127 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

Відеоісторія України. Альбом «Історія України» [Електронний ресурс].
Режим доступу: <http://іо.ua/vcc9aad0484735d65b9262342215118f7>

Енциклопедія історії України [Електронний ресурс]—Режим доступу:
<http://www.history.org.ua/?encyclor>

ІЗБОРНИК. Історія України IX-XVIIIст. Першоджерела та інтерпретації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/index.html>

Інститут історії України НАН України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.history.org.ua>

Історія України [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://history.franko.lviv.ua/>

Історія України. Підручники [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://www.info-library.com.ua/books-book-76.html>

Михайло Грушевський. Історія України-Руси в 10 томах / Михайло Грушевський [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/index.html>
8.

Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua>

<http://www.history.org.ua>

<http://www.hrono.ru/>

<http://litopys.org.ua>

<http://www.myslenedrevo.com.ua>